

Валерій ОБОЛЕНЦЕВ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
Кримінально-правової політики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.64>

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ВІДПОВІДНО ДО МЕТОДИКИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. На засадах системотехніки формалізовано кіберзлочинність як проблему системи держави України. Окреслено три варіанти її прояву: проблеми недосагнення мети у зв'язку з внутрішнім станом системи (зокрема – з причини невідповідності функцій, параметрів системи її призначенню або меті); проблеми недосагнення мети у зв'язку з внутрішнім станом системи (зокрема – з причини невідповідності меті системи її структури і процесів взаємодії окремих частин); проблеми недосагнення мети, обумовлені відхиленнями у взаємодії системи з середовищем (шкідливий вплив зовнішнього середовища на систему або неналежний вплив системи на її зовнішнє середовище).

Ключові слова: кіберзлочинність, запобігання кіберзлочинності, система держави, система злочинності.

Проблема кіберзлочинності сягнула планетарних масштабів[1]. В Україні ж кіберзлочини стали складовою частиною агресії з боку рф[14]. Фахівці стверджують, що їх основною мішенню є цивільна інфраструктура, енергетичний сектор, медіа та структурні елементи телекомунікації відповідно до запитів військових [2].

Щодо заходів запобігання кіберзлочинів нам вбачаються перспективними наукові пошуки з використанням методики системного аналізу. Підставою для такого твердження є напрацювання профільних науковців, власний досвід системного аналізу злочинності, її детермінації та антикриміногенних заходів[7; 8; 9; 11; 12; 12]

У теорії системотехніки проблема визначається як різниця між потрібним (очікуваним, бажаним, запланованим) та фактичним станом системи (результатами її функціонування)[3, с. 208-209]. Вони проявляються в одному з трьох варіантів:

1) недосагнення мети у зв'язку з внутрішнім станом системи (зокрема – з причини невідповідності функцій, параметрів системи призначенню системи або її меті);

2) недосагнення мети у зв'язку з внутрішнім станом системи (зокрема – з причини невідповідності меті системи структури і процесів взаємодії окремих частин);

3) недосагнення мети, обумовлені відхиленнями у взаємодії системи з середовищем (шкідливий вплив зовнішнього середовища на систему або неналежний вплив системи на її зовнішнє середовище)[3, с. 209].

Згідно вказаного пропонуємо обґрунтування проблеми кіберзлочинності у системі держави України[10] у трьох змістовних форматах.

1.Перший формат проблеми кіберзлочинності у системі держави України - проблеми у внутрішньому стані цієї системи. Тут йдеться про невідповідність функцій призначенню системи. Функція відповідно до теорії системотехніки розуміється як зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин, здатність до дії, роль, вплив, задоволення потреб, обов'язки[4, с. 28]. Тож системною функцією держави Україна є діяльність з утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що відповідно до ст. 3 Конституції України є головним обов'язком держави. Утвердження прав і свобод можна розуміти як їх формальну інституалізацію у нормативних актах. Забезпечення прав і свобод вбачається як діяльність з їх підтримки за допомогою матеріальних, енергетичних та інформаційних ресурсів.

Функції держави з утвердження й забезпечення прав і свобод реалізуються у процесі діяльності державних органів відповідно до їх відомчої компетенції. Зокрема, політична функція – це забезпечення функціонування демократичних політичних інститутів, економічна функція – забезпечення механізмів ринкової економіки, соціальна функція – соціальний захист населення, функція охорони правопорядку – забезпечення виконання нормативних приписів учасниками суспільних відносин через заходи превенції правопорушень і т.ін.

Призначенням у теорії системотехніки стверджується декларована здатність системи виконувати функції, що забезпечують досягнення мети[4, с. 27]. Тож призначенням системи держави Україна є гарантування прав і свобод людини - зміст державної діяльності відповідно до ст. 3 Конституції України. Йдеться про створення умов для їх безперешкодної реалізації та відновлення у випадках порушень.

Кіберзлочинність як проблему невідповідності функцій системи держави Україна її призначенню можна пояснити у такий спосіб. Вчиненням кіберзлочинів посадовці, що мають доступ до державних інформаційних систем, спотворюють офіційну функціональність системи держави Україна. В результаті заміщується офіційне призначення держави Україна (гарантування прав та свобод людини) іншим – забезпеченням особистісних інтересів і потреб кіберзлочинців. Це може бути результатом злочинних дій, передбачених статтею 362 Кримінального кодексу України.

2. Другий формат проблем системи держави України у зв'язку з вчиненням кіберзлочинів – коли меті не відповідають ні її структура, ні процеси взаємодії окремих частин. Метою створення та існування системи стверджується: а) певний (заданий ззовні або встановлений самою системою) найбільш доцільний (бажаний) кінцевий стан[4, с. 50; 6, с. 85]; б) реалізація необхідного порядку зміни станів (потрібний рух); в) забезпечення потрібного напрямку руху системи без конкретизації кінцевого стану системи[4, с. 50; 15, с. 28–29]. Для штучних систем суб'єктивною метою є образи бажаного майбутнього (стану системи або результатів функціонування)[4, с. 38; 15, с. 28–29]. У цьому сенсі метою системи держави Україна є права і свободи людини, які згідно зі ст. 3 Конституції України визначають спрямованість її діяльності.

Структура – це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і відповідність самому собі, тобто зберігання основних властивостей при різних зовнішніх та внутрішніх змінах, можливість проходження різних видів потоків (матеріальних, енергетичних, інформаційних тощо)[4, с. 32–33]. Структуру системи держави України мають становити владні нормативно скоординовані матеріальні, енергетичні та інформаційні зв'язки. Проте кіберзлочинність ці зв'язки порушує. Вочевидь, у цій частині державна структура процесами взаємодії між суб'єктами проблемно не узгоджується з офіційною метою системи держави Україна, яку було окреслено раніше. Йдеться, зокрема, про порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, якщо це заподіяло значну шкоду, вчинені особою, яка

відповідає за їх експлуатацію (стаття 363 Кримінального кодексу України).

3. Третім видом проблем системи держави Україна, передумовою якої є кіберзлочинність, можна вважати неналежну взаємодію цього системного об'єкта зі своїм середовищем: 1) шкідливий вплив зовнішнього середовища на систему; 2) неналежний вплив системи на її зовнішнє середовище.

Відповідно до теорії системотехніки оточенням (зовнішнім середовищем) системи вважається сукупність об'єктів: 1) які впливають на неї; 2) на які вона сама впливає; 3) індиферентні для неї [5, с. 44]. Тож оточенням системи держави України (зовнішнім середовищем) можна стверджувати її населення. Кіберзлочинність впливає на інформаційні процеси, що відбуваються між державою та громадянами, порушуючи їх права і унеможливаючи досягнення державної мети.

Неналежний вплив держави на оточуюче середовище (громадян-злочинців) у форматі кіберзлочинів відбувається у злочинними способами, передбаченими статтями 362, 361-2 Кримінального кодексу України.

Неналежний вплив зовнішнього середовища (громадян) на систему держави у форматі кіберзлочинів відбувається у злочинний спосіб, передбачени статтями 361, 361-1, 363-1 Кримінального кодексу України).

Саме у такому форматі ми вбачаємо формалізацію проблеми кіберзлочинності у системі держави України. У теорії системотехніки стверджується, що вирішити проблему означає перевести проблемно-змістовну систему з проблемного стану у бажаний, тобто в той, коли ліквідуються небажані властивості, а показники критичних властивостей переводяться у прийнятні межі[3, с. 227]. У цьому сенсі формалізація проблеми кіберзлочинності відносно системи держави України методологічно орієнтує заходи превентивної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Microsoft Digital Defense Report 2024: Microsoft Report. URL: <https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/final/en-us/microsoft-brand/documents/Microsoft%20Digital%20Defense%20Report%202024%20%281%29.pdf> (дата звернення: 10.07.2025)

2. Russia's Cyber Tactics: Lessons Learned 2022: Аналітичний звіт Держспецзв'язку про рік повномасштабної кібервійни росії проти України. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/russia-s-cyber-tactics-lessons-learned-in-2022-ssscip-analytical-report-on-the-year-of-russia-s-full-scale-cyberwar-against-ukraine> (дата звернення: 10.07.2025)

3. Лямец В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ: учеб. пособие. Харьков : Бурун и К.; Киев : КНТ, 2015. 304 с.

4. Лямец В. И., Тевяшев А. Д. Системный анализ. Вступний курс: монографія. 2-ге вид. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.

5. Маца К. А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации: монография. Київ: Обрії, 2008. 196 с.

6. Методы исследований и организация экспериментов / под ред. К. П. Власова. Харьков: Гуманитарный Центр, 2002. 256 с.

7. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 116 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12015/1/Obolencev_2016_mon.pdf (дата звернення: 10.07.2025)

8. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України : монографія. Харків: Право, 2018. 98 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17634/1/Obolentsev_2018.pdf (дата звернення: 10.07.2025)

9. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19459/1/Obolencev_2021_192.pdf (дата звернення: 10.07.2025)

10. Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19459/1/Obolencev_2021_192.pdf (дата звернення: 10.07.2025)

11. Оболенцев В.Ф. Злочинність як об'єкт криміногенної детермінації в умовах війни рф проти Україні. Наукові перспективи. Серія "Право". 2024. No 10(52). С. 948-960. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10\(52\)-948-960](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-10(52)-948-960)

12. Оболенцев В.Ф. Механізми детермінації злочинності в умовах російської агресії. Вісник науки та освіти. 2024. Вип. № 10(28). С. 1607-1617. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10\(28\)-1607-1617](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10(28)-1607-1617) (дата звернення: 10.07.2025)

13. Оболенцев В.Ф. Моделювання детермінації злочинності. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. Вип. 11(29). С.629-641. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/16538/16610> (дата звернення: 10.07.2025)

14. Свиридчук Ю. В Україні зафіксували майже 4 000 кібератак з боку РФ. Суспільне. Новини. 2023. 18 листопада. URL: <https://suspilne.media/619941-v-ukraini-zafiksuvali-majze-4-000-kiberatak-z-boku-rf/> (дата звернення: 10.07.2025)

15. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.

V. Obolentsev

Formalization of the cybercrime problem according to the methodology of systems analysis.

Abstract. Based on the principles of systems engineering, cybercrime is formalized as a problem of the system of the state of Ukraine. Three variants of its manifestation are outlined: the problem of failure to achieve the goal due to the internal state of the system (in particular, due to the inconsistency of the functions and parameters of the system with the purpose or goal of the system); problems of failure to achieve the goal due to the internal state of the system (in particular, due to the inconsistency of the system's structure and the processes of interaction of individual parts with the goal); problems of failure to achieve the goal due to deviations in the interaction of the system with the environment (harmful impact of the external environment on the system or improper impact of the system on its external environment).

Keywords: cybercrime, cybercrime prevention, state system, crime system.

Зразок для цитування:

Оболенцев В. Формалізація проблеми кіберзлочинності відповідно до методики системного аналізу. Пропілеї права та безпеки, 2025. №8. С. 251-253. DOI: <https://doi.org/10.32620/pls.2025.8.64>.